

ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ В АРМІЯХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

EXPERIENCE IN THE FUNCTIONING AND REGULATORY SUPPORT OF THE INSTITUTE OF MILITARY CHAPLAINS IN THE ARMIES OF FOREIGN COUNTRIES

Скуріхін С.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню питань правового регулювання діяльності військових капеланів в арміях зарубіжних країн. Здійснено стислий історичний аналіз впровадження військових капеланів у збройних силах, а також досліджено нормативно-правове регулювання цього інституту в арміях провідних країн світу.

Значну увагу приділено становленню, розвитку та функціонуванню інституту військових священиків у військових підрозділах США. Проаналізовані основні нормативно-правові акти, які встановлюють вимоги до військових капеланів, визначають їх особливості. Відповідно до законодавства США військові капелани є уповноваженими священиками (пасторами, рабинами або імамами), що рекомендовані до служби у різних родах військ відповідними релігійними організаціями. Вони повинні відповідати тим самим вимогам, які пред'являються до офіцерського складу, зокрема віковим, освітнім, фізичним тощо, а також мати додаткові спеціальні знання та навички, пов'язані з їхньою духовною діяльністю. Кожен вид Збройних сил США має власну систему нормативно-правових актів, що визначають функціонування капеланської служби. Наприклад, повноваження армійських капеланів найбільш детально регулює Армійський регламент № 165-1 від 23 червня 2015 р.

У статті також розглянуті окремі аспекти функціонування та правового забезпечення інституту військових капеланів у Франції та Великій Британії, визначені особливості військово-релігійних відносин у збройних силах країн, котрі сповідують Іслам.

Зроблено загальний висновок, що нормативно-правове регулювання діяльності військових капеланів направлено на забезпечення оптимального функціонування цього інституту в умовах військової служби та дозволяє подолати можливі колізії у відносинах між священиками, які належать до різних конфесій, упорядкувати взаємодію капеланів із військовим керівництвом збройних сил, а також з особами, які потребують надання духовної підтримки. Досвід нормативно-правового регулювання інституту військових капеланів в іноземних арміях може слугувати зразком для побудови власної моделі військового капеланства у Збройних Силах України.

Ключові слова: військово-релігійні відносини, військовий капелан, служба капеланів США.

The article is devoted to the issues of legal regulation of military chaplains in the armies of foreign countries.

A brief historical analysis of the introduction of military chaplains in the armed forces, as well as the legal regulation of this institution in the armies of leading countries.

Considerable attention is paid to the formation, development and functioning of the institute of military priests in US military units. The basic normative-legal acts which establish requirements to military chaplains, define their features are analyzed. Under US law, military chaplains are authorized priests (pastors, rabbis, or imams) who are recommended for service in various branches of the military by relevant religious organizations. They must meet the same requirements as officers, in particular age, education, physical, etc., and have additional special knowledge and skills related to their spiritual activities. Each type of US military has its own system of regulations governing the functioning of the chaplaincy service. For example, the powers of army chaplains are regulated in the most detail by the Army Regulations № 165-1 of June 23, 2015.

The article also considers some aspects of the functioning and legal support of the institute of military chaplains in France and Great Britain, identifies the features of military-religious relations in the armed forces of Islamic countries.

It is concluded that the legal regulation of military chaplains is aimed at ensuring the optimal functioning of this institution in military service and overcomes possible conflicts in relations between priests of different faiths, to regulate the interaction of chaplains with the military leadership of the armed forces and with people in need of spiritual support. The experience of legal regulation of the institute of military chaplains in foreign armies, to some extent, can serve as a model for building your own model of military chaplaincy in the Armed Forces of Ukraine.

Key words: military-religious relations, military chaplain, US chaplaincy service.

Історія фактично не знає нерелігійних народів. Релігія завжди мала велике значення у різних сферах суспільного життя людини, особливо це стосується військової сфери. Часто війни йшли під прапором боротьби за віру, а священики відігравали одну з головних ролей у забезпеченні дисципліни в армії, надихали воїнів на ратний подвиг.

В Україні протягом всього періоду її розвитку церква виявляла турботу про духовний стан воїнів, благословляла їх на захист Вітчизни. Церква й армія завжди були з народом, разом відстоювали життя і свободу кожного громадянина, зберігали культуру, традиції, духовну спадщину. Характерною особливістю сучасної релігійної ситуації в Україні є процеси поширення впливу релігії у Збройних Силах.

Одним із ключових питань військово-релігійних відносин в Україні є введення у Збройних Силах інституту військових священиків або, як їх ще називають, капеланів. Саме тому аналіз досвіду функціонування і нормативно-правового забезпечення інституту військових капеланів зарубіжних армій має величезне значення для його впровадження в українській армії.

Походження слова «*капелан*» відносять до IV ст., воно пов'язане зі святим Мартином із міста Тура. Будучи моло-

дим солдатом, він побачив жебрака, який не мав вбрання, щоб прикритися від холоду. Тоді Мартин розірвав надвоє свою солдатську накидку («капу») й одну половину віддав жебракові. Тієї ж ночі цей жебрак явився йому уві сні та сказав, що він – Ісус Христос. Після цього друга половина капи святого Мартина стала предметом вшанування у французькій армії. Королі франків брали капу в бойові походи, де вона повинна була зберегти їх від небезпеки. Для неї був створений похідний храм, який назвали «капелю», а священика, котрий служив у цьому храмі, почали називати «капеланус», тобто «хранитель капи» [1, с. 21].

На першому східно-франкському соборі (Consilium Germanicum), який відбувся у Німецькому місті Регенсбург (742 або 743 р.), було ухвалено рішення про можливість знаходження священиків у війську, проте із застереженням про заборону носіння ними зброї та безпосередньої участі в бойових діях. Вже у XII–XIII ст. католицькі священики та монахи брали активну участь у хрестових походах, причому вони не тільки виконували свої духовні обов'язки, а й безпосередньо були задіяні у битвах, проламуючи ворогам голови важкими палицями (щоб не проливати кров). Участь у військових походах

священники брали і пізніше, але законодавчо їхній статус ніде не був закріплений. Офіційне юридичне закріплення військово-релігійна служба та військові священники отримали впродовж XVI–XVIII ст. Так, у XVI ст. був створений корпус військових священників у Великій Британії; у Польщі у 1690 р. сейм вперше заснував тридцять шість посад капеланів для піхоти та кавалерії; у 1775 р. служба капеланів була створена армії США [1, с. 21–22]. Відтоді й донині капелани є у більшості армій світу. Законодавчо їхня присутність заборонена лише в арміях деяких держав (наприклад, у Китаї, Північній Кореї) [2, с. 14].

Діяльність капеланів регламентується як внутрішнім законодавством відповідної держави, так і міжнародними договорами. Так, основні права й обов'язки духовного персоналу, який знаходиться при збройних силах, визначені у Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. та Додаткових протоколах до них, але, незважаючи на наявність норм міжнародних договорів, які мають універсальний характер, у кожній правовій системі світу питання щодо впровадження інституту військового духовенства (капеланів) у збройних силах, його діяльності та правового регулювання, мають певні особливості. Наприклад, у законодавстві окремих держав діяльність капеланів прописана достатньо детально (Велика Британія, Іспанія, Канада, США, Угорщина, Франція, Чехія, Швейцарія), в інших державах ці питання врегульовані не на стільки чітко, лише окремими нормами (Естонія), у третій групі держав регулювання діяльності капеланів на рівні законів взагалі відсутнє, але їх статус певною мірою визначений підзаконними актами або угодами (Нідерланди, Норвегія, Росія) [2, с. 19].

Однією із провідних держав сучасного світу в військовій сфері є *Сполучені Штати Америки*. Рівень релігійності населення США є достатньо високим. Соціологічні опитування показують, що більше 90% американців дають позитивну відповідь на питання: «Чи вірите ви в бога?» [3, с. 33]. У Збройних силах країни рівень релігійності загалом відповідає загальнонаціональному, тому необхідність присутності священників у військових підрозділах США не викликає сумнівів.

В американській армії інститут військових священників, що отримав назву «служба капеланів», був створений спеціальним законом від 29 липня 1775 р. за рекомендацією Джорджа Вашингтона. Під час заснування цієї служби президент зазначив: «Благословення і захист небес необхідні в усі часи, але особливо за часів суспільних потрясінь і воєнної небезпеки. Хочеться сподіватися і вірити, що кожен офіцер і чоловік буде прагнути жити і діяти так, як повинен це робити християнин-солдат, що захищає свободу своєї країни» [3, с. 31].

До середини XIX ст. служба капеланів складалася виключно із протестантських священників, пізніше на службу були допущені й католики. У XX ст. службу поповнили священнослужителі православного й іудейського віросповідань. Наприкінці Другої світової війни в американській армії налічувалося понад 8 000 капеланів. На рубежі XXI ст. до служби капеланів стали залучатися представники інших релігійних конфесій, насамперед ісламу та буддизму [3, с. 32].

Нині у США діє близько трьох тисяч різних релігійних об'єднань, і представлені майже всі конфесії, які є у світі. Солдати й офіцери американської армії сповідають сотні різних релігій, багато з яких не є традиційними, хоча у своїй переважній більшості капелани представляють основні конфесії (протестантів, католиків, православних, іудеїв, мусульман) і відповідають насамперед за свою конкретну паству [3, с. 38].

Відповідно до законодавства Військово-морський флот, Сухопутні війська і Військово-повітряні сили США зобов'язані мати капеланські служби. Кожну капеланську службу очолює головний капелан, котрий підпорядкову-

ється безпосередньо Міністру оборони. Робота капеланських служб координується Радою капеланів Збройних сил США [4, с. 65–66].

Основними документами, які встановлюють порядок призначення та вимоги до військових капеланів в американській армії, є:

– Директива Міністерства оборони США № 1304.19 від 11 червня 2004 р. «Призначення капеланів у військових відомствах» [5];

– Інструкція Міністерства оборони США № 1304.28 від 11 червня 2004 р. «Керівництво з призначення капеланів у військових підрозділах» [6].

Згідно із цими документами військові капелани є уповноваженими священниками (пасторами, рабинами або імамами), що рекомендовані до служби в різних родах військ відповідними релігійними організаціями. Капелани повинні відповідати тим самим вимогам, які пред'являються до офіцерського складу, зокрема віковим, освітнім, фізичним тощо, а також мати додаткові спеціальні знання та навички, пов'язані з їхньою духовною діяльністю [6].

Крім загального законодавства, кожен вид Збройних сил США має власну систему нормативно-правових актів, які визначають особливості функціонування капеланської служби. Наприклад, діяльність армійських капеланів у США регулюється, головним чином, такими актами, як:

– Звід законів США (Титул 10 «Збройні сили») [7];

– Армійський регламент № 165-1 від 23 червня 2015 р. «Діяльність армійського капеланства», затверджений Міністром оборони США [8].

Аналогічна нормативна база існує й у рамках Військово-повітряних сил США, Військово-морських сил США, Корпусу морської піхоти США та Берегової охорони США [4, с. 74].

У Зводі законів США визначені загальні положення, що стосуються питань діяльності капеланської служби. Зокрема, там визначена структура капеланської служби, позначені загальні обов'язки капеланів і т. д. [7].

Армійський регламент № 165-1 «Діяльність армійського капеланства» (далі – Регламент) детально регулює повноваження армійських капеланів [8].

Так, у пп. «а» п. 3-1 Регламенту визначено, що капелан є релігійним служителем – фахівцем, який затверджується відповідною релігійною організацією у випадку, якщо його кваліфікація відповідає вимогам, «Керівництва з призначення капеланів у військових підрозділах».

Далі у Регламенті зазначається, що армійські капелани є військовослужбовцями, котрі мають відповідні військові звання, але без права командування. Посади капеланів не можуть бути цивільними або контрактними, оскільки передбачається можливість виконання обов'язків і в бойових умовах.

Згідно з пп. «а» п. 3-5 Регламенту, під час проведення релігійних обрядів капелан вправі носити військову форму або вбрання, встановлене правилами або практикою релігійної організації. Деякі елементи свого церковного вбрання капелан вправі носити разом із військовою уніформою. Пп. «б» цього пункту армійським капеланам заборонено проводити релігійні заходи на оплатній основі.

Капелани безпосередньо впливають на моральний стан особового складу Армії, а тому повинні завжди відповідати найвищим професійним, моральним і етичним стандартам (пп. «г» п. 2-2 Регламенту).

У пп. «а» п. 2-3 Регламенту зазначено, що капеланський корпус здійснює забезпечення релігійної підтримки на всіх рівнях і під час будь-яких операцій Армії. Ця підтримка включає, зокрема, проведення релігійних обрядів, організацію і забезпечення релігійних свят, здійснення пастирської опіки, а також організацію релігійної освіти. Згідно з пп. «с» цього ж пункту на капеланському корпусі лежить виконання ключових місій: виховання і підтримки живих, турботи про поранених, шанування загиблих (померлих).

В Армії США функціонує досить розвинена структура капеланства та його підрозділів. До неї належать такі посади (відповідно до ієрархії): Головний капелан; заступник Головного капелана; помічник Головного капелана з питань мобілізації та боєготовності; помічник Головного капелана Національної гвардії США; полковий сержант-майор Капеланського корпусу; комендант Капеланського центру і школи Армії США; старші капелани; гарнізонні капелани.

Діяльності капеланів може надавати допомогу спеціально призначений персонал – фахівці з релігійних питань, які, на відміну від капеланів, є комбатантами. Капелани та фахівці з релігійних питань призначаються в усіх підрозділах на рівні батальйонів і вище [4, с. 79].

Армійські капелани виконують дві основні ролі: як релігійні лідери та як професійні військові радники з релігійних питань (пп. «b» п. 3-1 Регламенту). Відповідно, капелани мають подвійне підпорядкування. Вони підзвітні і Головному капелану, і командуванню військової частини.

Якщо узагальнити функції військових капеланів, то до них слід віднести такі, як:

- проведення релігійних обрядів для особового складу частини, забезпечення релігійної підтримки, пастирської опіки, підвищення морального і духовного стану військовослужбовців;
- проведення або надання допомоги в організації похоронних служб;
- служіння особовому складу своєї частини незалежно від релігійної належності капелана або військовослужбовців;
- проведення богослужінь відповідно до вимог релігійних організацій;
- релігійна підтримка військовослужбовців у місцях позбавлення волі;
- проведення релігійних заходів відповідно до планів військової частини;
- управління церковними майном, спорудами та ін., що використовуються для організації надання релігійної підтримки;
- участь у діяльності консультативних капеланських рад, програмах розвитку парафій, навчанні церковних волонтерів;
- участь у підготовці капеланів і фахівців із релігійних питань;
- підтримка програми набору особового складу, що реалізується Головним капеланом [4, с. 83–84].

Слід зазначити, що, оскільки у Збройних силах США не існує посад офіцерів із виховної роботи, то питання психологічної та виховної роботи з військовослужбовцями покладені саме на капеланів. Крім того, під час діяльності за межами держави (наприклад, у складі миротворчих контингентів) до їхніх обов'язків входить консультування військового командування з питань культурів і звичаїв місцевого населення, а також встановлення зв'язків із релігійними та благодійними місцевими організаціями [1, с. 22].

Історія формування інституту військових капеланів у **Франції** пов'язана з виданням у 742 р. указу Карломана, згідно з яким було створено інститут військового священства, в обов'язки якого входило служити mesi під час бойових дій і брати участь у похованні загиблих воїнів. Священникам заборонялося носити зброю і брати участь у боях [4, с. 45].

У 1539 р. король Франциск I заснував службу капеланів у королівській армії та на королівському флоті, а в 1555 р. ордонансом Генріха II священники були включені до складу кожного військового загону. Людовик XIV наказав будувати церкви у кожній фортеці. У 1793 р. під час французької революції служба капеланів була скасована, але вже у 1805 р. знову відновлена Наполеоном. Навіть після відділення церкви від держави у Франції у 1905 р. основні положення законодавства щодо діяльності капеланів залишилися без змін [1, с. 25].

До нормативно-правових актів, що встановлюють правовий статус і порядок діяльності капеланів у Франції, слід віднести:

- Закон Франції від 09 грудня 1905 р. (ред. від 12 серпня 2018 р.) «Про поділ церков і держави» (побічно – ст. 2);
- Закон Франції від 08 липня 1880 р. «Про скасування Закону від 20 травня – 3 червня 1874 р. про військових капеланів»;
- Декрет від 01 червня 1964 р. № 64-498 «Про регулювання державного управління щодо служителів культу, афілійованих до Збройних сил»;
- Наказ Міністра оборони Франції від 8 червня 1964 р. «Про виконання Декрету від 01 червня 1964 р. № 64-498 у частині звітів про служителів культу, афілійованих до Збройних сил»;
- Декрет від 30 грудня 2008 р. № 2008-1524 «Про військових капеланів»;
- Наказ Міністра внутрішніх справ і Міністра оборони від 15 червня 2012 р. «Про організацію військового капеланства»;
- Кодекс оборони Франції;
- Інструкція Генерального штабу Збройних сил Франції № 21/DEF/EMA/ESMG від 08 січня 2008 р. «Про форму одягу військових капеланів»;
- Інструкція Генерального штабу Збройних сил Франції № 398/DEF/EMA/SC-SOUT від 10 грудня 2010 р. «Про організацію та функціонування оборонних баз»;
- Інструкція Генерального штабу Збройних сил Франції № 6798/DEF/EMA/ESMG від 10 липня 2012 р. «Про організацію та підтримку військових капеланів» [4, с. 49–63].

Перераховані документи приймалися у різні періоди та були спрямовані на регулювання певних сторін діяльності військових капеланів, але одним із основних актів, що визначає правовий статус капеланів у Збройних силах Франції, є Декрет Франції від 30 грудня 2008 р. № 2008-1524 «Про військових капеланів» (далі – Декрет).

Військові капелани перебувають на військовій службі за контрактом і мають спеціальні звання військових капеланів, не входячи у загальну військову ієрархію. (ст. 1 Декрету). Вони забезпечують релігійну підтримку військовослужбовців Збройних сил і службовців жандармерії (ст. 2 Декрету).

До структури цього інституту входять: головні військові капелани; заступники головних капеланів; капелани оборонних зон; військові капелани оборонних баз і підрозділів. Головний військовий капелан призначається Міністром оборони із числа кандидатів, запропонованих релігійною конфесією. Інші військові капелани призначаються також Міністром оборони, але вже за поданням головних військових капеланів (ст. 5 Декрету). Згідно зі ст. 4 Декрету військові капелани підпорядковуються головному капелану з релігійних питань і військовій владі з питань, пов'язаних зі здійсненням їхніх військових обов'язків.

Вимоги до військових капеланів передбачені у ст. 8 Декрету. До них належать: відповідність вимогам передбаченим Кодексом національної служби; відсутність судимості; наявність диплома бакалавра чи іншої відповідної кваліфікації.

Згідно зі ст. 15 Декрету у певних випадках до військових капеланів можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення: попередження, догана, сувора догана, розірвання договору.

Вимоги до окремих аспектів діяльності військових капеланів, їх обмундирування, структурної організації, деталізуються відповідними інструкціями Генерального штабу Збройних сил Франції.

У **Великій Британії** капеланські служби різних видів Збройних сил мають різний правовий статус і функції. Актів, що містять загальні норми для всіх Збройних сил Великої Британії, відносно небагато. До них можна віднести:

– Закон від 2006 р. «Про Збройні сили». У ст. 143 і 156 вказується, що члени Управління капеланів Королівської армії або Капеланського відділення Королівських військово-повітряних сил не можуть входити до складу судових органів Збройних сил.

– Регламент трьох родів військ із питань оплати та зборів (Публікація Міністерства оборони Великої Британії № 754). Цим документом передбачаються особливості грошової оплати діяльності капеланів.

– Керівництво з питань релігії та вірувань у Збройних силах від 2011 р. У цьому документі наголошується на тому, що загальне керівництво капеланами здійснюється Управлінням капеланів Королівської армії. Капелани відповідають за духовне забезпечення та пастирську опіку військового персоналу і членів їх сімей, незалежно від того до якої конфесії вони належать. Крім військових капеланів окремі функції можуть виконувати цивільні капелани. Також цим керівництвом передбачається можливість діяльності у Збройних силах не тільки капеланів основних християнських конфесій, а й представників ісламу, буддизму, іудаїзму, індуїзму, сикхізму [4, с. 93–94].

Кожен вид Збройних сил Великої Британії має власну нормативну базу, яка регулює діяльність військових капеланів. Питання функціонування капеланства у Військово-повітряних силах відображені у Регламенті Королеви для Королівських Військово-повітряних сил (5-е видання від 1999 р.). Основні положення, що стосуються діяльності капеланства на флоті, містяться у Регламенті Королеви для Королівського Військово-морського флоту (ред. від 2017 р.), а також у Регламенті Збройних сил (про військово-морських капеланів) від 2009 р. У Сухопутних військах (Армії) діяльність капеланів регулюється Законом від 1868 р. «Про армійських капеланів» і Регламентом Королеви для Армії від 1975 р. [4, с. 95–110].

Якщо узагальнити положення, котрі регулюють діяльність капеланів всіх видів Збройних сил Великої Британії, то слід зазначити, що одним із основних завдань капеланів, крім духовного наставництва та моральної підтримки військовослужбовців, є усунення стресових ситуацій. З цією метою вони повинні здійснювати церковні обряди (недільні богослужіння, хрещення, відспівування та ін.), брати участь у проведенні військових свят та урочистостей, надавати військовослужбовцям допомогу в підборі та вивченні релігійної літератури, організувати групові й індивідуальні бесіди на релігійні теми, відвідувати госпіталі та гауптвахти з метою духовної опіки осіб, котрі там перебувають, брати участь у виховній роботі із членами сімей військовослужбовців. [1, с. 24].

Слід зазначити, що духовне виховання британських військовослужбовців ґрунтується на християнських заповідях, пропаганді патріотизму, обов'язку та честі, вірності традиціям, під якими розуміється служіння монарху і беззаперечне виконання наказів командування. І, безумовно, значна роль у досягненні цих завдань належить військовим капеланам.

Величезна увага релігійному фактору приділяється у збройних силах держав, котрі сповідують *іслам*. Діяльність духовних осіб у військових структурах ісламських країн насамперед спрямована на виховання у військовослужбовців мусульман готовності виступити на захист власної держави, ісламських святинь і духовних цінностей всіх мусульман.

В *Ірані* організацію релігійного виховання покладено на командирів і військових мулл, які є у всіх підрозділах до взводу включно. Підготовка військових мулл здійснюється у спеціальних навчальних центрах, створених при теологічних школах (Куль, Мешхед, Ісфаган та ін.), всього близько двадцяти. Програма навчання розрахована на двотижневий термін. Для проведення занять залучаються духовні особи нижчого і середнього рангу, а також студенти-теологи. Велике значення під час навчання приділяється методиці викладання Корану, вивченню ісламської моралі, історії ісламу, формам і методам здійснення пропагандистського й ідеологічного впливу. Крім релігійних аспектів, слухачі вивчають блок військових дисциплін, який складається з вогневої підготовки, водіння бойової техніки та навіть десантної та водолазної підготовки. Після закінчення навчання мулли направляються у військові частини. Деякі випускники можуть бути призначені на командні посади.

У *Пакистані* духовне забезпечення військ здійснюється військовими імамами. Вони є не муллами, а лідерами громад і направляються в ті гарнізони, де поблизу немає мечетей. Набираються військові імами із числа цивільних осіб із відповідною релігійною освітою [9, с. 232].

Загалом аналіз діяльності військових капеланів у зарубіжних арміях показує їх високу ефективність у питаннях зміцнення морального духу військовослужбовців, їх психологічної стійкості до стресових ситуацій, об'єднання особового складу навколо спільних культурних, релігійних і корпоративних цінностей.

Нормативно-правове регулювання правового статусу військових капеланів направлено на забезпечення оптимального функціонування цього інституту в умовах військової служби та дозволяє подолати можливі колізії у відносинах між священниками, які належать до різних конфесій, упорядкувати взаємодію капеланів із військовим керівництвом збройних сил, а також з особами, котрі потребують надання духовної підтримки.

Отже, розвиток інституту капеланів у будь-якій армії світу мав свій власний шлях і специфіку. Ці особливості відобразилися на моделях побудови та нормативного регулювання цього інституту, але слід зазначити, що у всі часи, крім душпастирської опіки, важливою ланкою діяльності військового духовенства були моральна підтримка військовослужбовців і виховання у них загальнолюдських чеснот.

Слід зазначити, що вивчення досвіду нормативно-правового регулювання діяльності капеланів в іноземних арміях, особливо в тих, що мають тривалу історію існування військового духовенства, є вкрай важливим. Цей досвід може слугувати зразком для побудови власної моделі військового капеланства у Збройних Силах України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесов П. Роль института военных священников в вопросе укрепления морального духа военнослужащих иностранных армий. *Зарубежное военное обозрение*. 2008. № 3. С. 21–28.
2. Челпанова Т.М. Зарубежный опыт правового регулирования статуса и деятельности капелланов в вооружённых силах: конституционно-правовое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Белгород, 2019. 22 с.
3. Стрелецкий А., Арутюнов С. Служба военных священников Сухопутных войск США. *Зарубежное военное обозрение*. 2008. № 2. С. 31–38.
4. Челпанова Т.М. Зарубежный опыт регулирования правового статуса и деятельности военных капелланов / под ред. И.В. Понкина. Москва : Буки Веди, 2018. 165 с.
5. Department of Defense Directive № 1304.19 of June 11, 2004 "Appointment of Chaplains for the Military Departments". URL: <https://biotech.law.lsu.edu/blaw/dodd/corres/pdf2/d130419p.pdf> (дата звернення: 17 січня 2022).
6. Department of Defense Instruction № 1304.28 of June 11, 2004 "Guidance for the Appointment of Chaplains for the Military Departments". URL: <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/130428p.pdf?ver=2019-02-26-152326-953> (дата звернення: 17 січня 2022).
7. U.S. Code: Title 10. "Armed Forces". URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10>; <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-B> (дата звернення: 17 січня 2022).
8. Army Regulation 165–1 of June 23, 2015 "Army Chaplain Corps Activities". URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/r165_1.pdf (дата звернення: 17 січня 2022).
9. Овчаров О.А., Прокофьев А.В. Правовая работа по совершенствованию деятельности военного духовенства с учётом опыта мусульманских стран. *Военное право*. 2018. № 2. С. 231–234.